

GABRIEL MARCEL A PRETRVÁVAJÚCA HODNOTA JEHO MYSLENIA

PETER GAŽÍK, Evanjelická bohoslovecká fakulta UK, Bratislava

GAŽÍK, P.: Gabriel Marcel and the Lasting Value of His Thinking
FILOZOFIA 57, 2002, No 8, p. 546

The aim of the paper is to show the philosophy of G. Marcel as a personally experienced encounter with the most burning problems of our times. In his view the philosophical reflection is discovering of the meaningful order of the world.. Attention is paid also to the influence, of G. Marcel's work on the thinking of Slovak and Czech philosophers.

Znie to neuveriteľne, ale pozoruhodné filozofické dielo Gabriela Marcela ostáva širšiemu okruhu čitateľov filozofickej literatúry u nás stále neznáme (pokiaľ nečítajú francúzsky alebo nemecky), až na ojedinelú a svojím spôsobom priekopnícku štúdiu *Filozofické meditácie Gabriela Marcela* od Eleny Várossovej ešte z roku 1967 [1]. Výber z Marcelových textov nebol zaradený ani do *Antológie z diel filozofov*, ktorá vychádzala v 60. a 70. rokoch, hoci pre jeho existencialistických súčasníkov Heideggera, Jaspersa a Sartra sa miesto našlo. V roku 1989 pri príležitosti 100. výročia jeho narodenia Jozef Sivák napísal o ňom článok v Slovenských pohľadoch, pričom upozornil práve na tento deficit [2]. Odvtedy bolo o tomto mysliteľovi uverejnených len zopár článkov v niektorých časopisoch, napr. v Tvorbe T.

Podobne je to aj v Čechách, predsa však existuje skvelý výber a preklad z Marcelovho diela pod titulom *Gabriel Marcel. K filozofii nádeje*. Je pravda, že táto knižka vyšla vo vydavateľstve Vyšehrad ešte v roku 1971, teda pred viac ako 30 rokmi, obsahuje však štyri významné Marcelove eseje, ktoré približujú vlastnú podstatu jeho myslenia. Prirodzene, dnes by už bola potrebná reedícia tohto výberu, resp. vydanie ďalších jeho spisov. Napriek tomu bude užitočné pristaviť sa pri niektorých Marcelových reflexiách z uvedeného výberu, ktoré svedčia o pretrvávajúcej hodnote jeho existenciálno-personalistického myslenia. Referenčným rámcom budú jeho kritické pohľady na racionalizmus, egocentrizmus a technicizmus ako tri charakteristické fenomény 20. storočia. Ich aktuálnosť je zrejmä aj v súčasnosti.

1. Abstraktný racionalizmus, alebo konkrétna metafyzika? G. Marcel je moderný náboženský mysliteľ. Svojím dielom nadviazal na francúzsku antiracionalistickú tradíciu reprezentovanú najmä Pascalom, Maine de Biranom a Bergsonom. U týchto mysliteľov vždy prevládala záujem o človeka, o jeho najvnútornejšie skúsenosti. Podobne je tomu u G. Marcela. Preto ho nemohla priťahovať špekulatívna filozofia, ako ju predstavovali rôzne metafyzické systémy. To sa týkalo najmä abstraktného racionalizmu a idealizmu novohegelovskej orientácie. Keď sa dožil 80 rokov, novotomista Daniélou mu vo svojom pozdrave napísal: "Vďačím Vašej filozofii za to, že ma naučila

nedôverovať každému systematizovaniu, že ma naučila veriť len skutočnosti a pocitu nepochybnej istoty." Treba však povedať, že Marcel bol zdržanlivý aj voči aristotelisko-tomistickému realizmu. Inklinoval viac k Sokratovi než k Platónovi či Aristotelovi. Preto aj jeho filozofia býva označovaná ako novosokratovská, resp. patriaca do sokratovskej dimenzie filozofovania. Rovnako mu bol vzdialený scientistický pozitívizmus a agnosticizmus. Skrátka, Marcel odmietal poňatie filozofie ako uzavretého systému. Všetkým systémovým smerom a -izmom spolu s Kierkegaardom vytykal, že neprípustne zjednodušili alebo priamo vypustili existenciálno-etickú problematiku, že fenomény ako nádej a beznádej, radosť a utrpenie, sloboda a zlo im zostali cudzie. V tejto súvislosti Marcel napísal: "Neodpustiteľným omylom určitého druhu racionalizmu bolo to, že bez váhania obetoval ľudské ako také Ideám, ktoré strácajú všetok zmysel, ak ich chceme nastoliť vo svete, ktorý existuje sám pre seba a kde ono 'ľudské ako také' sa z ich hľadiska stáva len škvárou či odpadom." ([3], 116)

Pochopenie tohto "ľudského" chýbalo práve v abstraktných idealistických systémoch. Tradičná metafyzika nepoznala človeka ako živé, konkrétne individuum, ako dejinnú a personálnu existenciu, pretože ho zredukovala na "subjekt", "ducha" a pod. Tu Marcel opäť hovorí: "Domnievam sa, že filozofia akousi prirodzenou cestou smeruje do oblasti, kde všetko ľudské, áno i tragické, akoby sa strácalo, akoby sa v styku s abstraktným myslením rozplývalo. A môžeme si to overiť na mnohých súčasných zástancoch idealizmu. Pretože prehliadajú osobnosť, pretože ju obetujú akejsi ideálnej pravde či anonymnému princípu, nemôžu zachytiť oné tragické základné veličiny ľudského života." ([4], 22) Preto dialektika takých fenoménov ľudskej existencie, ako sú zúfalstvo-nádej, bolesť-útecha, pochybnosť-viera atď., patrí vo filozofii G. Marcela k najcharakteristickejším a najpálčivejším témam, ku ktorým sa znovu a znovu vracia. Nájst' ich riešenie bolo pre Marcela základným predpokladom vytvorenia novej, neiluzórnej "konkrétnej metafyziky" či "konkrétnej ontológie".

2. Egocentrizmus, alebo komunikácia? Marcelova filozofia sa javí ako osobne prežívaný zápas s najcitlivejšími problémami ľudí našej doby. Nešlo mu len o kritiku abstraktného racionalizmu a idealizmu, ale aj o všímanie si konkrétneho stavu človeka a odosobnených vzťahov medzi ľuďmi v sekularizovanej spoločnosti. Za jeden z hlavných problémov tu považoval ľudský egoizmus a egocentrizmus. Sám hovorí: "Pre lepšie osvetlenie by som to povedal tak, že otvorená bytosť je tá, ktorá je schopná byť so mnou celá, keď ju potrebujem; bytosť uzavretá je naopak tá, ktorá si počína tak, akoby si kvôli mne len pre túto chvíľu vyzdvihla niečo z tých prostriedkov, ktorými disponujem. Pre tú prvú som prítomnosťou, pre druhú predmetom." ([4], 35)

V eseji *Nástin fenomenologie formy míti*, neskôr publikovanej v knihe *Être et avoir* (1935), prenikavo analyzuje kategórie "byť" a "mať" ([5], 43 a n.). V tomto svetle podrobuje adresnej kritike celý sftetišizovaný svet vecí, svet slova "mať", v ktorom sa nachádza súčasný depersonalizovaný človek. Marcelovo kritické zamýšľanie sa nad situáciou moderného človeka, strácajúceho vedomie zmyslu vlastnej existencie, je v tomto bode porovnateľné s prístupmi mnohých vtedajších psychológov, sociológov a teológov (E. Fromm, E. Brunner a i.). V jeho kritickom videní sveta však nebola tendencia ukazovať absurdnosť bytia, ako to robili existencialisti Sartre či Camus. Marcel totiž bytostne

veril v pravdu a dobro ako Sokrates, veril v Boží zmysluplný poriadok sveta: "Všetko je iné, ak vstúpi do hry úcta k sebe samému čiže vedomie určitého duchovného poriadku, v lone ktorého si moja existencia môže zachovať zmysel a hodnotu." ([3], 110)

Marcelove úvahy o medziľudských vzťahoch patria k tomu najlepšiemu, čo v jeho spisoch existuje. Jeho esej *Ja a ten druhý* sa veľmi hlboko dotýka týchto otázok. V tomto ohľade sa jej môže vyrovnávať len Buberov svetoznámy spis *Ich und Du* [6]. Buberovo dialogické poňatie medziosobných vzťahov na rovine "Ja a Ty" a "Ja a Ono" nachádza svoju ozvenu aj u Marcela: "Osobnosť v žiadnom prípade nemožno chápať ako objekt, o ktorom môžeme povedať, že je tu, teda že je daný, že stojí pred nami, že je súčasťou určitého súhrnu, ktorý možno vyčísliť, alebo ktorý môže byť zahrnutý do mechanických výpočtov sociológa." ([7], 82)

Filozofická esej *Ja a ten druhý* (pôvodne prednáška, uverejnená neskôr v knihe *Homo viator*) preberá otázky, ktoré patria k uholným kameňom celej antropologickej tematiky G. Marcela. Práve analýzou tejto problematiky a následne prijatím "druhého" ako bližšieho sa totiž človek nakoniec povznáša aj k poznaniu Boha. Tvorivú komunikáciu s bližším vidí Marcel podobne ako Buber v rámci vzťahu "Ja a Ty". A rovnako ako on od tohto interpersonálneho vzťahu odvodzuje aj možnosť prístupu k Bohu ako k absolútnemu Ty. Inými slovami, ak chce človek nájsť Boha, musí nájsť najprv bližšieho. Tento Marcelov záver je v plnom súlade s Ježišovým evanjeliom.

3. Technicizmus, alebo spiritualita? K závažným javom dnešného sveta patrí pretechnizovanosť a následná dehumanizácia všetkých oblastí života. G. Marcel k tomu poznamenáva: "Dnes sa ocitáme priamo vo veku zúfalstva: neprestali sme veriť v techniku a pritom jasne vidíme vedľa čiastkových úspechov jej celkový bankrot. Na otázku, čo človek môže, dosiaľ odpovedáme: človek môže to, čo môže jeho technika; zároveň však musíme pripustiť, že táto technika ho nakoniec nedokáže zachrániť pred ním samotným a dokonca je schopná nadviazať tie najnebezpečnejšie spojenia s nepriateľom, ktorého človek nosí hlboko v sebe." ([4], 26)

Preto Marcel relativizuje nekritické opojenie zo súčasného technického pokroku a dokazuje, že tento pokrok vôbec nie je predchnutý opravdivou nádejou. Lebo podľa neho "jediná pravá nádej je tá, ktorá smeruje k niečomu, čo nezávisí od nás, ktorá pramení z pokory, a nie z pýchy" ([4], 27). Práve pýchu považuje G. Marcel za jednu z hlavných príčin prehnaného optimizmu moderného človeka a jeho duchovnej krízy. V tejto súvislosti zdôrazňuje, že "problém pýchy, ktorý objavili už Gréci a ktorý bol jedným zo základných tém kresťanskej teológie, zostal modernými neteologickými filozofmi celkom nepovšimnutý. Bola to oblasť vyhradená moralistom. Pre mňa je to však otázka podstatná, možno dokonca i životná" ([4], 27). A tak Marcel prichádza k záveru, že naopak "existuje úzky dialektický vzťah medzi optimizmom technického pokroku a filozofiou beznádeje, ktorá z neho vane..." ([4], 27)

A predsa bol Marcel optimista. Jeho optimizmus však nevyvierať z vedeckého poznania, ale z činnej viery a nádeje: "Nádej nie je nejaké tupé čakanie, je to čosi pod alebo nad činom, čo ho vzpružuje, čo však mizne, akonáhle ochabne aktivita." ([4], 27) V eseji *Náčrt fenomenológie a metafyziky nádeje* Marcel pekne hovorí, ako nádej človeka duchovne povznáša a naopak ako sa bez nej človek stáva malým, ako mravne upadá

a nakoniec stráca obsah svojho života: "Dúfať znamená žiť v nádeji, a nie úzkostlivo upierať pozornosť na úbohé hracie peniažky pred sebou a horúčkovo, bez odдыхu ich znovu a znovu prepočítavať zo samého strachu, aby sme zrazu nezostali s prázdnyimi rukami. Čím viac budeme poplatní vlastníctvu, čím viac sa staneme korisťou zožierajúcej úzkosti, ktorá z nej plynie, tým viac budeme strácať nielen schopnosť nádeje, ale dokonca i samotnú vieru." ([3], 124-125)

Známy katolícky filozof Jean Guittou vo svojom jubilejnom medailónku pri príležitosti Marcelových 80. narodenín okrem iného uviedol: "Keby sme mali podať resumé oboch jeho spisov (*Présence et immortalité* a *Pour une sagesse tragique*, 1966), zvolili by sme známy biblický verš z *Vel'piesne*: "Silnejšia než smrť je láska". G. Marcel však dáva tejto axióme absolútny zmysel, zmysel ontologického tvrdenia. Človek neustále experimentuje, a preto vie, že je večný, ako by povedal Spinoza. G. Marcel ide ďalej či skôr jeho skúsenosť je iná: hovorí, že človek je nesmrteľný, alebo - ak to chceme vyjadriť slovami apoštola Jána - že "ešte nevyšlo najavo, čím budeme" [8]. Preto nenadsadíme, keď označíme Gabriela Marcela za prvého moderného filozofa kresťanskej nádeje. Len pre porovnanie: za prvého typického teológa kresťanskej nádeje je zasa pokladaný protestant Jürgen Moltmann, autor *Die Theologie der Hoffnung*.

* * *

Aj s odstupom viac ako polstoročia od jeho najlepších prác a takmer 30 rokov od jeho smrti (zomrel r. 1973) vďačne prijímame to, čo nám Marcel zanechal. Jeho filozofické dielo sa pohybuje medzi filozofiou a náboženstvom a ukazuje k novým horizontom, tam, kde sa stretáva hlboké poznanie a živá nádej. Marcel nás vyzýva, aby sme svoje bytie na zemi neustále zľudšťovali, a tak zažívali pravé šťastie. V tomto ohľade výstižne napísal: "Cítiš sa spútaný. Snívaš o úteku. Daj si však pozor na preludy. Ak chceš uniknúť, neutekaj: radšej prehľubuj to tesné miesto, ktoré je ti dané: nájdeš tam Boha a všetko. Boh sa nevznáša na obzore, drieme v úzkom priestore teba samého. Márnosť uteká, láska však prehľubuje. Ak utekáš zo seba samého, tvoje väzenie pobeží s tebou a cestou ťa vo vetre zovrie ešte viac: ak sa ponoriš do seba, roztvorí sa ti raj." ([7], 84-85) Tieto augustínovsky znejúce slová sú pre Gabriela Marcela a jeho filozofický odkaz viac ako príznačné.

LITERATÚRA

- [1] VÁROSSOVÁ, E.: "Filozofické meditácie Gabriela Marcela". In: *Existencializmus a fenomenológia*. Bratislava 1967.
- [2] SIVÁK, J.: "Polyfonický mysliteľ Gabriel Marcel". In: *Slovenské pohľady*, 1989, č. 12.
- [3] MARCEL, G.: "Nástin fenomenologie a metafyziky nádeje". In: Marcel, G.: *K filozofii nádeje*. Praha 1971.
- [4] MARCEL, G.: "Postavení ontologického tajemství a jak se k němu konkrétně přiblížit". In: Marcel, G.: *K filozofii nádeje*. Praha 1971.
- [5] MARCEL, G.: "Nástin fenomenologie formy 'mítí'". In: Marcel G.: *K filozofii nádeje*. Praha 1971.
- [6] BUBER, M.: *Já a Ty*. Praha 1969.

- [7] MARCEL, G.: "Já a ten druhý". In: Marcel, G.: *K filosofii naděje*. Praha 1971.
[8] BERAN, J.: "První výbor z díla Gabriela Marcela v češtině". In: *Křesťanská revue* 1972, č. 4.

Doc. ThDr. Peter Gažík
Katedra filozofie a religionistiky
EBF UK
Bartókova 8
811 02 Bratislava
SR